

NAHİV USULÜNÜN İKİ KLASİK KAYNAĞI İKTİRÂH VE LUMA'U'L-EDİLLE'NİN İÇERİK VE YÖNTEM BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF TWO CLASSICAL SOURCES OF USUL AL-NAHV, İKTIRAH AND
LUMA'U'L-EDİLLE IN TERMS OF CONTENT AND METHOD

İRFAN KAYA

DR. ARŞ. GÖR., FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM
DALI

RESEARCH ASSISTANT, UNIVERSITY OF FIRAT, FACULTY OF THEOLOGY DEPARTMENT OF THE
ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC

ikaya@firat.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6169-2202>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.869312>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

27 Ocak / January 2021

Kabul Tarihi / Accepted

23 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Kaya, İrfan, "Nahiv Usulünün İki Klasik Kaynağı İktirâh ve Luma'u'l-Edille'nin İçerik ve Yöntem Bakımından Karşılaştırılması [Comparison of Two Classical Sources of Usul Al-Nahv, İktirah And Luma'u'l-Edille in Terms of Content and Method]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 8/1 (Haziran/June 2021): 137-165.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions

ilahiyatdersisi@kilis.edu.tr

NAHİV USULÜNÜN İKİ KLASİK KAYNAĞI İKTİRÂH VE LUMA'U'L-EDİLLE'NİN İÇERİK VE YÖNTEM BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Öz

Arap dili ile ilgili çalışmalar İslam dünyasının fetihlerle genişlemesi ve farklı milletlerden insanların Müslüman olması neticesinde ortaya çıkan lahn olaylarının yaygınlık kazanmasıyla başlamıştır. Arapçayı sonradan öğrenenlerin Arapça konuşurken ve Kur'an okurken yaptıkları dil hataları, bu dilin kurallarının belirlenmesi ve zapt altına alınması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Arap dilinin kurallarını belirlemeye yönelik ilk çalışmaların Hz. Ali'nin hilafeti sırasında Ebu'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688) tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Hicri ikinci asra geldiğinde ise nahiv çalışmaları genişleyerek sistemleşmiş, gramer tartışmaları ortaya çıkmış, ekoller belirmiş ve hacimli eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Daha sonraları ise üzerine ciltlerle kitaplar yazılan nahiv literatürünü metodolojik ve sistematik bir yaklaşımla ele alma gereği ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu geniş ilmi birikimin, mantıksal bir bakış açısıyla ele alınma ve taramadan geçirilme ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda metodolojiyle ilgili çalışmalar ortaya çıkmış ve fıkıh usulünün yöntemi benimsenmiştir. Nahiv usulü olarak isimlendirilen bu çalışmalar fıkıh usulü ve mantıktan esinlenerek yürütülmüştür. Hicri dördüncü asırda ilk olarak İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) kaleme aldığı *el-Hasâis*'te nahiv usulü konuları dağınık da olsa ele alınmış ve bu yeni ilmin metodolojisinin çerçevesi çizilmiştir. Daha sonraları ise nahiv usulü çalışmaları nahiv ilminden ayrı bir ilim olarak kabul edilmiş ve bu konuda müstakil eserler yazılmıştır. Bu bağlamda nahiv usulü alanında telif edilen ilk müstakil eserin Kemâleddin el-Enbârî'ye (ö. 577/1181) ait *Luma'u'l-edille* olduğu kabul edilmektedir. Enbârî'den yaklaşık dört asır sonra yaşamış olan Cemâluddin es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İktirâh fî usulî'n-nahv* isimli eseri de bu alanda şöhret bulmuş bir diğer kaynaktır. Suyûtî eserinin mukaddimesinde nahiv usulüne dair ilk müstakil eserin kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Ancak kendisinden yaklaşık dört asır önce yaşamış olan Enbârî'nin eserinden alıntılar yapmayı da ihmal etmemiştir. Biz bu çalışmada nahiv usulünün bu iki temel kaynağını içerik ve yöntem bakımından karşılaştırdık. Çalışmada elde ettiğimiz bulgulardan hareketle Enbârî'nin, eserinde nahiv usulünün kaynakları ve bu kaynaklara yaklaşım tarzıyla ilgili kuralları belirlemeye çalıştığını söyleyebiliriz. Suyûtî'nin ise eserini daha çok bir derleme şeklinde kaleme aldığı söyleyebiliriz. Zira Suyûtî eserinde sık sık kendisinden önce yazılmış eserlerden iktibaslar yapmıştır. Her iki müellif de nahiv, nahiv usulü, kıyas ve delil gibi birçok kavramın önce tanımını yapmış sonra da bu tanımlardaki incelikleri şerh etmişlerdir. Her iki müellif de nahiv kaynakları konusunu ele almıştır. Enbârî bunları nakil, kıyas ve istihâbu'l-hâl şeklinde sıralarken Suyûtî nakil yerine sema' kavramını kullanmış ve bu kaynaklara icma'yı da eklemiştir. Enbârî nakil delilinin içerisinde Kur'an dışında sadece tevatür derecesine ulaşan Arap kelamını zikretmiş, Hz. Peygamberin hadislerine değinmemiştir. Suyûtî ise Kur'an-ı Kerim'i bütün kıraatleriyle beraber sahih delil olarak kabul etmiş ve hadisler hakkında belli kıstaslar ortaya koymuştur. İki yazar da kıyası ayrıntılı bir şekilde tanımlayıp taksim etmiştir. Ancak her ikisinin yaptığı taksim birbirinden farklılık arz etmektedir. Enbârî, nahiv tartışmalarının temel meselelerinden biri olan illetin tanımını yapmış ve ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Suyûtî ise illetin tanımına girmemiş fakat başka eserlerden alıntılar yaparak konuyu detaylı bir şekilde incelemiştir. Yöntem konusunda ise her iki müellifin eserinde klasik nahivci metodundan farklı olarak genel hatlarıyla fıkıh usulü araştırmacılarının ve mantıkçıların yöntemini benimsemiş oldukları söylenebilir. Nitekim öncelikle nahvin kaynakları, ardından bunlardan istidlal yapma sırası ve usulünün işlenmesi, zikri geçen alan araştırmacılarının metodunun benimsendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Enbârî'nin eserinde ortaya

koyduğu metodoloji kendi alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Her ne kadar kendisinden önce nahiv usulünün konuları değişik eserlerde dağınık bir biçimde ele alınmış olsa da bunları sistematize etme payesi kendisine aittir. Suyûtî'nin eseri ise Enbârî'nin eserinden daha sistemli ve düzenli bir görünüme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Usul, Delil, el-Enbârî, es-Suyûtî.

COMPARISON OF TWO CLASSICAL SOURCES OF USUL AL-NAHIV, İQTİRÂH AND LUMA'U'L-ADILLA IN TERMS OF CONTENT AND METHOD

Abstract

Studies on the Arabic language started with the expansion of the Islamic world with conquests and the widespread incidents of lahn (: to err not knowing the syntax) that emerged as a result of the conversion of people from different nations. The language mistakes made by those who learned Arabic afterwards while speaking Arabic and reading the Quran revealed the necessity of determining and capturing the rules of this language. In this context, it is accepted that the first studies to determine the rules of the Arabic language were carried out by Abu al-Aswad al-Duali (d. 69/688) during the caliphate of Hazrad Ali. In the second century AH, the works of grammar have expanded and systematized, grammatical discussions have emerged, schools have appeared and voluminous works have begun to be written down. Later, the necessity to handle the grammar literature which volumes were written about its, with a methodological and systematic approach has arisen. These studies, named as usul al-nahiv, were carried out with inspiration from fiqh method and logic. Later, the works of usul al-nahiv have accepted as a science separate from the science of grammar and independent works have written on this subject. In this context, it is accepted that the first independent work written in the field of usul al-nahiv is the 'luma'u'l-adilla' of Kamal al-Din al-Anbari. The work named 'al-Iktirah fi usul al-nahiv' by Jamal al-Din as-Suyuti, who lived approximately four centuries after Anbari, is another source that gained fame in this field. In the introduction of his work, Suyuti has stated that the first independent work on the usul al-nahiv belongs to himself. However, he has not neglected to quote from the work of Anbari, who lived about four centuries before him. In this study, we compared these two main sources of usul al-nahiv in terms of content and method. Based on the findings we have obtained in the study, we can say that Anbari has tried to determine the rules about the sources of the usul al-nahiv and the approach to these sources. We can say that Suyuti has written his work mostly as a compilation. Because Suyuti often has quoted works written before him in the work. Both authors first have made definitions of many concepts such as grammar, usul al-nahiv method and evidence, and then have explained the subtleties of these definitions. Both authors have dealt with the issue of the sources of nahiv. While Anbari has listed them as transfer, comparison and istishab al-hal, Suyuti used the term sema instead of transfer and added the 'idjma' to these sources. Anbari has mentioned only the Arabic word that reached the level of reputation in addition to the Qur'an, and has not mentioned the hadiths of the Prophet. Suyuti, on the other hand, has accepted the Quran along with all its readings as sound evidence and has set certain criteria about hadiths. Both authors have described and divided the syllogism in detail. However, the division made by both is different from each other. Anbari has made the definition of cause, which is one of the main issues of grammar debates, and discussed it in detail. Suyuti, on the other hand, has not entered the definition of cause, but he has examined the subject in detail by making quotations from other works. Regarding the method, it can be

said that both authors have adopted the method of fiqh method researchers and logicians in general, unlike the classical nahivist method. As a matter of fact, the elaboration of the grammar sources first, the order and method of deducing from them shows that the method of the field researchers mentioned above has been adopted. In this context, the methodology that Anbari put forward in his work is a first in his field. Although the subjects of *usul al-nahiv* were dealt with scattered in different works before him, the privilege of systematizing them belongs to him. Suyuti's work, on the other hand, gives a more systematic and orderly image than Anbari's. However, Suyuti has to content with compiling the ideas of scholars who lived before him and designing them according to a certain method, and rarely has presented opinions that could be considered original.

Keywords: The Arabic Language and Rhetoric, Method, Evidence, Al-Anbari, Al-Suyuti.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'in indirilmesiyle beraber ona muhatap olanların sosyal, kültürel ve dini hayatlarında gözle görülür değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. O, gerek üslubu gerek içeriğiyle kendisinden önce hiçbir ilahi kitabın karşılaşmadığı bir teveccühe mazhar olmuştur. Arap olsun olmasın her Müslüman onun dili olması münasebetiyle Arapçaya alaka duymuştur. İslam toplumunun fetihlerle genişlemesi sonucu farklı milletlerin de aynı toplum içerisinde yaşamaya başlamasıyla beraber lahn olayı sıklıkla görülür olmuştur. İnsanlar bazen milli saikler, bazen de ilahi hitabı koruma dürtüsüyle Arap dilinin kurallarını tespit etme yönünde yoğun gayretler sarf etmişlerdir. Bu minvalde ilk çalışmalar Basrâda başlamış, ardından Kufe'ye yayılmıştır. Kısa süre içerisinde nahiv ilmine dair geniş bir birikim oluşmuş, ekoller belirmiş ve çeşitli tartışmalar ve problemler üzerinde kafa yorulmaya başlanmıştır.

Nahivle ilgili bu çalışmalar gelişigüzel yapılmamış başta fıkıh usulünden etkilenilerek belli bir metodoloji takip edilmiştir. İlk dönemlerden itibaren takip edilen usulle ilgili kavramlar ve konular gramer konuları içerisinde dağınık halde yer alırken sonraları İbn Cinnî, Enbârî ve Suyûtî ile müstakil bir çalışma alanı haline gelmiş ve adına nahiv usulü denen disiplinle ilgili eserler kaleme alınmıştır.

Bu bağlamda söz konusu disiplin açısından başvuru kitapları mesabesinde olan Enbârî'nin *Luma'û'l-edille'si* (el-İğrab fî cedeli'l-ı'rab ile beraber) ile Suyûtî'nin *el-İktirâh fî usulî'n-nahv'*ını karşılaştırmalı olarak ele alıp, alanla alakalı söylenenlere şahitlik etmeye çalıştık.

Çalışmamız nahiv usulü alanında önemli gördüğümüz iki eserin karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmesi suretiyle alanla ilgili çalışma yapacak kişilere, bu disiplinin ortaya çıkış serüveni ve gelişim aşamalarıyla ilgili bir

bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca iki eserin konu içerikleri ve yöntemleriyle ilgili karşılaştırmalı bir fikir vermeyi hedeflemektedir.

Söz konusu bu iki eserin müellifleriyle ilgili bilgiler içeren ana kaynaklar taranmıştır. Ardından iki eser içerik itibarıyla belli ana başlıklar altında incelenmiş, benzer ve farklı yönler saptanmıştır. Tespit edilen farklılıklar ve benzerlikler başlıklar altında işlenmiş, iki eserin yararlanmış olabileceği eserler taranarak başka eserlerle olan bağlantıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. ENBÂRÎ VE SUYÛTÎ'NİN HAYATLARINA VE KARŞILAŞTIRILACAK ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Enbârî'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi's-Saâde Ubeydullah b. Muhammed b. Ubeydullah el-Enbârî'dir. Ebu'l-Berekât olarak künyelenmiş, en-Nahvî ve Kemaluddin lakaplarıyla da anılmıştır.¹ 513/1120 yılında Irak'ta, Enbar'da doğmuştur. Ona el-Enbârî lakabı doğduğu bu bölgeye nispetle verilmiştir. Enbar, Fırat Nehri kıyısında, Bağdat'a 65 km uzaklıkta bir yerleşim birimidir.² O, Enbar'da iken babasından ders almış, daha küçük yaşta Enbar'da gelmiş, hayatının büyük kısmını burada geçirmiş ve aynı yerde vefat etmiştir. Bağdat'a geldikten sonra Nizamiye Medreselerine öğrenci olarak girmiş ve bu müessesenin yüzlerce öğrencisi gibi ilmi mirasından istifade etmiştir. Zamanının üç büyük âliminden üç ayrı ilmi tahsil etmiş ve bu ilimlerde uzman olmuştur. İlk olarak Nizamiye medreselerinde Şafii fikhî okutan Ebû Mansur Said b. Muhammed er-Rezzâz'dan (ö. 539/1144) fikhî dersleri almış ve bu ilimde parlamıştır. Sonra kendisi de bu medreselerde fikhî dersleri vermeye başlamıştır.³ Daha sonra dönemin meşhur âlimi Ebû Mansur el-Cevâlikî'den (ö. 540/1145) lügat ve edebiyat dersleri alarak bu alanda da parmakla gösterilen bir alim konumuna yükselmiştir.⁴ Son olarak Ebu's-Saâde b. eş-Şecerî'den (ö. 543/1149) nahiv dersleri almış ve nahiv ilminde de adını tarihe silinmez bir şekilde yazdırmıştır.⁵

¹ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (yy: Dâr-ı Hicr, 1998), 16/555; Hayruddin Zirikli, *el-'Âlâm kamus-i terâcim* (Beyrut: Dâru'l-İlm Li'l-Malayin, 2002), 3/327; Cemâluddîn Ebu'l-Mehasin İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-zehira fi mulûk-i Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 11/82; Salâhaddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefiyât* thk. Ahmet el-Arnâvut, Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2000), 18/147.

² Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 1/257.

³ Cemâluddîn Ebu'l-Hasan el-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât* thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2009), 2/169.

⁴ Cemâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi tabakât-il-luğaviyyin ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (yy: Dâru'l-Fikr, 1979), 2/86.

⁵ Şihâbuddîn Ebi'l-Fellâh Abdu'l-Hayy İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdulkadir el-Arnâvut, Mahmud el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbni Kesir, 1986), 6/426.

Enbârî, Nizamiye medreselerinde aldığı eğitimlerin ardından müderrislik ve eser telifi işlerine yoğunlaşmış ve aynı medresede Şafii fikhında baş müderris olarak hocası Rezzâz'ın yerine geçmiştir. Daha sonra nahiv ilminde de baş müderrislik ihdas etmiş ve Bağdat'ta Nizamiye Medreselerinde bu ilmin en yetkili otoritesi olmuştur. Onun hayatının en verimli dönemi bu dönem olmuştur. Nitekim kendinden sonra birçok âlim tarafından kabul gören ve nahivle ilgili *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf* adlı eserini bu dönemde kaleme almıştır.⁶ Ömrünün son zamanlarında evinde inzivaya çekilmiş, sadece ilim ve ibadetle meşgul olan Enbârî 577/1181 yılı Şaban ayında Bağdat'ta vefat etmiştir.⁷

Enbârî, çoğu nahivle ilgili olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Değişik kaynaklarda toplam 73 eseri zikredilmiştir. Bunlardan en meşhurları, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kufiyyîn*, *Luma'u'l-edille*, *el-İğrâb fî cedeli'l-i'râb*, *Esrârü'l-'Arabîyye*, *Bidâyetü'l-hidâye*, *Ukûdu'l-i'râb*, *el-Vecîz (Sarf ilmiyle ilgili eseri)* ve *Ğaribu i'râbi'l-Kur'ân*'dir.⁸

1.1.1. el-İğrâb fî cedeli'l-i'râb

el-İğrab fî cedeli'l-i'râb, Enbârî'nin cedel ve münazara üslubuna dair kaleme aldığı eseridir. Kendisinden önce nahvin meseleleri, kaideleri ve bunlarla ilgili tartışmalar nahiv kitapları içerisinde dağınık halde bulunuyorken Enbârî nahvin usulüne ilişkin cedel ve tartışma adap ve kurallarını toplu halde bu kitapçıkta işlemiştir. Nitekim kitabı yazma sebebini eserin mukaddimesinde şöyle dile getirmektedir: “Arkadaşlarımdan bir kısmı ‘*el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf*’ adlı muhtasar kitabımı yazdıktan sonra benden ‘*fî Cedeli'l-i'râb*’ adlı eserimin gereksiz detaylardan arınmış ve uzatmalardan soyutlanmış halde kısa bir biçimde yazmamı istediler. Bunu hak ve doğruyu bulmak için giriştikleri cedel ve münazaralarda kendilerine bir rehber olsun, müzakere ve diyaloglarında konuşma sırasında çirkin davranış ve kızgınlıklardan uzak durmalarına yardım etsin diye istediler. Ben de sevaba nail olmak için onların bu isteklerine cevap verdim ve bu kitapçığı 12 bab halinde telif ettim.”⁹

⁶ Kemâluddîn Ebu'l-Bekât Abdurrahman el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kufiyyîn*, thk. Hasan Hamad (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2007), 1/15.

⁷ el-Yafî'î el-Yemenî, *Mirâtu'l-cinân ve 'ibratu'l-yakazân*, thk. Halil el-Mansur (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1997), 3/309; Ömer Rıza el-Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn* (Beyrut: Muessesetu'l-Risale, 1993), 2/115; İsmail Bâşâ el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-muellifîn âsârü'l-musannifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-'Arabî, 1951), 1/519.

⁸ es-Safedî, *el-Vâfi*, 18/148; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vuât*, 2/86.

⁹ Kemâluddîn Ebu'l-Bekât Abdurrahman el-Enbârî, *el-İğrâb fî cedeli'l-i'râb*, thk. Said el-Efganî (Dimaşk: Matbaati'l-Camiati's-Suriye, 1957), 35, 36.

Enbârî kitabını fasıl adını verdiği 12 başlık halinde telif etmiştir. Bu başlıklar şu şekildedir:¹⁰

1. Fasıl: Fî's-suâl-Soru hakkında
2. Fasıl: Fî vasfî's-sâil-Soru soranın özellikleri hakkında
3. Fasıl: Fî vasfî'l-mesûl-i bih-Kendisiyle soru sorulan (edatlar) hakkında
4. Fasıl: Fî vasfî'l-mesûl-i minh-Kendisine soru sorulanan özellikleri hakkında
5. Fasıl: Fî vasfî'l-mesûl-i anh-Sorulan şeyin özellikleri hakkında
6. Fasıl: Fî'l-cevâb-Cevap hakkında
7. Fasıl: Fî'l-istidlâl-İstidlal hakkında
8. Fasıl: Fî'l-îtirâdi alâ istidlâl-i bi'n-nakl-Nakil ile istidlale itiraz
9. Fasıl: bi'l-kıyas-Kıyas ile istidlale itiraz
10. Fasıl: Fî'l-îtirâdi alâ istidlâl-i bi'stishâbi'l-hâl-İstishâbu'l-Hâl ile istidlale itiraz
11. Fasıl: Fî tertîbi'l-esile-Soruların tertibi hakkında
12. Fasıl: Fî tercihi'l-edille-Delillerin tercihi hakkında

Başlıklardan da anlaşılacağı gibi müellif, eserinde soru sorma üslubu, sorulan şeyin, kişinin ve soru lafızlarının özellikleri ve soru sormadaki ter-tip gibi tartışma üslubuna dair tüm konularla ilgili kısa ve öz açıklamalar yapmaktadır.

1.1.2. Luma' u'l-edille

Luma' u'l-edille, müellifin nahiv usulüne dair yazdığı eseridir. Bu eser ele aldığı konuların bütünlüğü ve ele alış tarzı bakımından alanında yazılmış ilk kitaptır. Nahiv usulüyle ilgili olarak yazardan önce yaşamış âlimlerin kitaplarında belli atıflar ve açıklamalar bulunsa da bunu müstakil bir disiplin ve çalışma alanı olarak görüp, bu tarz bir çalışma yapan ilk kişi Enbârî'dir. Yazar, kitabı 30 fasıl halinde tasnif etmiştir. İlk olarak nahiv usulünün tanımını yapmış, ardından nahivde kullanılan delilleri ele almıştır.¹¹ Yöntemi ve ele aldığı konuların içeriği, yazarın yaşadığı döneme kadar çoktan şekillenmiş olan fıkıh usulünün yöntem ve konularıyla birebir uygunluk arz etmektedir. Bu da gösteriyor ki nahiv usulünün doğuşu ve gelişimi, fıkıh usulünden fazlasıyla etkilenmiştir. Bu bağlamda Enbârî'nin kitabı şu başlıklardan oluşmaktadır:

1. Fasıl: Fî ma'nâ usulî'n-nahvi ve fâidetihî-Nahiv usulünün anlamı ve faydaları
2. Fasıl: Fî aksâmi edilleti'n-nahv-Nahvin delillerinin bölümleri

¹⁰ el-Enbârî, *el-İğrâb*, 36.

¹¹ el-Enbârî, *Luma' u'l-edille*, 80.

3. Fasil: Fi'n-nakl-Nakil hakkında
4. Fasil: Fi aksâmi'n-nakl-Naklin kısımları hakkında
5. Fasil: Fi şarti nakli'l-mütevahir-Mütevahirin nakil şartı
6. Fasil: Fi nakli'l-âhâd-Ahadın nakil şartı hakkında
7. Fasil: Fi kabuli nakli ehli'l-ehvâ- Heva ehlinin naklinin kabulü hakkında
8. Fasil: Fi kabuli nakli'l-mürseli ve'l-mechul-Mürsel ve meçhul naklin kabulü hakkında
9. Fasil: Fi cevâzi'l-icâze-İcazetin cevazı hakkında
10. Fasil: Fi'l-Kıyâs-Kıyas hakkında
11. Fasil: Fi'r-redd-i alâ men enkere'l-kıyâs-Kıyası inkar edenlere reddiye
12. Fasil: Fi hall-i şübehin teverrede ale'l-kıyas-Kıyasa ârız olan şüpheleri ortadan kaldırma
13. Fasil: Fi ma'rifet-i aksâmi'l-kıyas-Kıyasın bölümlere ayrılmasını bilme hakkında
14. Fasil: Fi kıyâsi'l- 'illet-Kıyas-ı illet hakkında
15. Fasil: Fi kıyâsi's-şebeh-Kıyas-ı şebeh hakkında
16. Fasil: Fi kıyâsi't-tard-Kıyas-ı tard hakkında
17. Fasil: Fi kevnî't-tardi şartan fi'l- 'ille-Tardın illette şart olması hakkında
18. Fasil: Fi kevnî'l-aksi şartan fi'l- 'ille-Zıddın illette şart olması hakkında
19. Fasil: Fi cevâz-i ta'lîlî'l-hukmi bi 'illeteyni fe sâ'iden-Hükmün iki ya da daha fazla illetle illetlendirilmesi hakkında
20. Fasil: Fi isbâti'l-hukmi fi mahalli'n-nass-Hükmün ispatının nass makamında olması hakkında
21. Fasil: Fi ibrâzi'l-ihâleti ve'l-münâsebeti 'inde'l-mutâlebe-İstenildiğinde münasebet ve şüphe yönünün açıklanması
22. Fasil: Fi'l-asli'l-llezî yuraddu ileyhi'l-fer'û izâ kâne muhtelifen fih-Fer' ile istinbatta kullanılmış aslın birbirinden farklı olması
23. Fasil: Fi ilhâki'l-vasfi bi'l'ileti maa ademi'l-ihâle-Şüphe olmaksızın sıfatın illete katılması
24. Fasil: Mâ yulhaku bi'l-kıyâsi min vucûhi'l-istidlâl-İstidlalin yönlerinden kıyasa dahil edilenler hakkında
25. Fasil: Fi'l-istihsân-İstihsan hakkında
26. Fasil: Fi'l-mu'ârada-Muaraza (delillerin çelişmesi) hakkında
27. Fasil: Fi mu'âradati'n-nakli bi'n-nakl-Naklin nakille çelişmesi hakkında

28. Fasıl: Fî mu'âradatî'l-kyâs-i bi'l-kıyâs-Kıyasın kıyasla çelişmesi hakkında
29. Fasıl: Fî'tishâbu'l-hâl-İstishâbu'l-hal hakkında
30. Fasıl: Fî'l-istidlâli bi 'ademi'd-delîli fiş-şeyi alâ nefyihi-Delilsiz olarak bir hükmün nefyedilmesi hakkında¹²

1.2. Suyûtî'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Abdurrahman b. Kemal Ebî Bekr el-Esyûtî veya es-Suyûtî olup, Celâluddîn ismiyle lakaplanmış ve Ebu'l-Fadl ismiyle künyelenmiştir.¹³ Suyûtî, kaleme aldığı tabakat eseri *Husnu'l-muhadara*'da otobiyografisini yazmıştır. Bunu da kendisinden önce az sayıdaki âlimin yapmış olduğunu, kendisinin de onların izinden gitmek için eserinde hayatıyla ilgili bilgiler verdiği ifade etmiştir. Suyûtî büyük dedesi Himâmuddîn'in tasavvuf erbabından olduğunu, ondan sonra gelen dedelerinin ise nüfuz sahibi meşhur kişiler olduğunu söylemektedir. Onların bir kısmı buldukları yerlerde yöneticilik yapmış, bir kısmı hisbe teşkilatında görev almıştır. Bir kısmı ise ticaretle uğraşmış ve medrese inşa ederek bu medreselere vakıflar tahsis etmişlerdir. Suyûtî, kendi ceddinden hiç kimsenin babası kadar ilme hizmet etmediğini zikreder.¹⁴

Suyûtî 849/1445 yılı Recep ayında dünyaya gelmiş, daha küçük yaşta babası tarafından Kahire'ye getirilmiş ve ilim tahsiline başlamıştır. Burada Cemmâli'nin *Umdetu'l-ahkâm*'ını, Nevevî'nin *Minhâcu't-talibîn*'ini, Beyzâvî'nin *Minhâcu'l-vusûl*'ünü ve İbn Malik'in nahivle ilgili *Elfiyye*'sini ezberlemiştir. 15 yaşına vardığında ilimle uğraşmaya başladığını, bazı önde gelen âlimlerden fıkıh ve nahiv dersleri aldığını belirtmektedir.¹⁵ Henüz 17 yaşındayken Arapça dersleri vermeye başlamış ve ilk eserini telif etmiştir. Yazdığı ilk eser *Şerhu'l-istiâze ve'l-besmele* adlı kitaptır.

Aldığı bu sağlam eğitimin bir meyvesi olarak Suyûtî, 866/1462 yılında başladığı telif ve yazma işini ömür boyu devam ettirmiş, nihayetinde eserlerinin sayısı 300'e yaklaşmıştır. Hatta eserlerinin gerçekte bu sayıyı aştığı, çünkü gençlik döneminde yazdığı birçok eseri beğenmediği için imha ettiği de söylenmiştir.¹⁶ Suyûtî ilim yolunda Şam, Hicaz, Yemen, Hindistan ve Kuzey Afrika bölgesine seyahat etmiştir. Hicri 911/1505 yılında Nil

¹² el-Enbârî, *Lumau'l-edille*, 71-143.

¹³ Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Husnu'l-muhadara fî tarihî Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (yy: Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabî, 1967), 1/335; Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Dav'ul-lami' li ehli karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Ciy, 1992), 4/65; el-Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 2/82; el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 1/271.

¹⁴ es-Suyûtî, *Husnu'l-muhadara*, 1/336.

¹⁵ es-Suyûtî, *Husnu'l-muhadara*, 1/336, es-Sehâvî, *Dav'ul-lami'*, 4/65.

¹⁶ Halit Özkan, "Suyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/188.

Nehri üzerindeki Ravza adasında vefat etmiş ve babasının kabrinin yanına defnedilmiştir.¹⁷

1.2.1. el-İktirâh fî usûli'n-nahv

İktirâh kitabı, Suyûtî'nin nahiv usulüne dair yazdığı eseridir. Yazar kitabın mukaddimesinde şunları söylemektedir: “*Bu kitap alışılmamış bir tertipte, ilginç bir sanatta, manası ince, yapısı ilgi çekici bir tarzdadır. Bir benzerini kimsenin getirmeye güç yetiremediği, aynı üslupla kimsenin kur-gulayamadığı bir kitaptır. Bu kitap ismi “usul-u nahv” olan ve benden önce kimsenin öğretmediği ve tertip etmediği bir ilimle ilgilidir. Fıkıh usulünün fıkha nispeti ne ise, bu ilmin de nahiv ilmüne nispeti odur. Daha önce yazılmış kitaplarda söz konusu ilmin konuları ne kadar dağınık bir biçimde bulunsa da bunların toplanıp tertip edilmesi yeni icat edilmiş bir sanat, yapısının kurulması ve bablara ayrılması da yepyeni bir ilimdir.*”¹⁸

Görüldüğü gibi müellif kitabının bu alanda yazılmış ilk kitap olduğunu hatta nahiv usulünün bir ilim olarak ilk defa kendisi tarafından tesis edildiğini ifade etmektedir. *İktirâh* kitabı her ne kadar Enbârî'nin *lumau'l-edille*'sinden daha kapsamlı ve sistemli olsa da bu alanda yazılmış ilk kitabın kendisine ait olduğunu söylemesi kanaatimizce fazlasıyla iddialı bir söylemdir. Müellif kitabında kendinden önce yazılmış ve usul-u nahv ismi taşıyan ve muhteva benzerliği olan kitaplardan istifade etmiş, yeri geldiğinde onlardan iktibaslarla bulunmuştur. Bu bağlamda İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002)¹⁹ *el-Hasâis*'inden, Enbârî'nin *Lumau'l-edillesi*'nden, İbn Serrâc'ın (ö. 316/929)²⁰ *el-Usul*'ünden ve İbn Hişam el-Hadravî'nin (ö. 646/1248)²¹ *el-İfşah*'ından alıntılar yapmıştır.

Yazar eserini 10 meseleyi ele aldığı bir mukaddime ve nahiv usulüne dair meseleleri ele aldığı 7 kitap olarak telif etmiştir. Mukaddimedeki meseleler şu şekildedir:

1. Mesele: Fî hadd-i usûli'n-nahv-Nahiv usulünün tanımı hakkında
2. Mesele: Hudûdu'n-nahv-Nahvin tanımları
3. Mesele: Haddu'l-luğati, ve hel hiye min vad'illâhi Teâlâ evi'l-beşer-Dilin tanımı. Onun kurucusu Allah mıdır yoksa insanoğlu mu?
4. Mesele: Fî münâsebeti'l-elfâzi li'l-me'ânî-Lafız-mana ilişkisi
5. Mesele: Fi'd-Delâleti'n-nahviyye-Nahvi delaletler hakkında

¹⁷ el-Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 2/82; es-Suyûtî, *Husnu'l-muhadara*, 1/337.

¹⁸ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 15.

¹⁹ el-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/335.

²⁰ Yakut el-Hamevî er-Rumî, *Mu'cemu'l-udebâ irşâdu'l-erib ilâ mârifeti'l-edib*, thk. Hassan Abbas (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993), 5/2536.

²¹ Selami Bakırcı, Kenan Demirayak, *Arap dili gramer tarihi* (Erzurum: AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2001), 113.

6. Mesele: Fî taksîmi'l-hukmi'n-nahviyyi ilâ vâcibin ve ğayrihî-Nahiv hükümlerinin vacip ve benzerlerine taksimi
7. Mesele: Fî taksîmi'l-hukmi'n-nahviyyi ilâ ruhsatin ve ğayrihâ-Nahiv hükümlerinin ruhsat ve benzerlerine taksimi
8. Mesele: Fî taalluki'l-hukmi bi şey'eyni fe eksera-Hükümün iki veya daha fazla şeyle ilintisi
9. Mesele: Hel beyne'l-Arabiyyi ve'l-Acemiyyi vasitatun?-Arapça ile diğer diller arasında bir irtibat var mıdır?
10. Mesele: Fî taksîmi'elfâzi ilâ vâcibin ve mumteniin ve câizin-Lafızların vacip, mümteni' ve caiz şeklinde taksimi

Suyûtî'nin mukaddimedede ele aldığı konular genel olarak nahvin ihtilaflı meseleleridir ve o bu ihtilafları, taraflarını zikrederek kendi üslubuyla ele almıştır.²²

Yazar, kitabın mukaddimededen sonraki bölümlerin her birine kitap ismini vermiştir. Bu bölümlerde işlediği konular ise şu şekildedir:

1. Kitap: Sema' hakkında
2. Kitap: İcma'
3. Kitap: Kıyas
4. Kitap: İstishab
5. Kitap: Çeşitli deliller
6. Kitap: Tenazu' ve tercih
7. Kitap: Hüküm çıkarmanın halleri²³

2. EL-İĞRÂB FÎ CEDELİ'L-İ'RÂB (LUMA'U'L-EDİLLE) İLE İKTİRÂH'IN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Tanımlar

Enbârî, *Luma'u'l-edille*'sinde usul-u nahvin tanımını şu şekilde yapmıştır: "أُصُولُ النَّحْوِ أَدَلَّةُ النَّحْوِ الَّتِي تَفَرَّعَتْ مِنْهَا فُرُوعُهُ وَفُصُولُهُ" *Usul-u nahv, nahvin ana ilkelelerinin ve furu'nun kendisinden çıkarıldığı nahvin delilleridir.*²⁴ Tanımda göze çarpan husus Enbârî'nin fıkıh usulünün tanımını nahiv usulüne uygulamış olmasıdır. Fıkıh usulünde olduğu gibi bu ilmin, nahvin kurallarının tek tek kelime veya cümle yapılarına nasıl tekabül ettiğinin açıklanmasından çok bu kuralların hangi delillerden ve nasıl istinbat edilebileceği ile ilgili olduğunu ifade etmesidir.²⁵

Suyûtî ise *İktirâh*'ında usul-u nahvin tanımını şöyle yapmıştır:

²² es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 21-39.

²³ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 39-163.

²⁴ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 80.

²⁵ Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fi usûli'l-fikh* (Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976), 11.

"عَلَّمُ يُبْحَثُ فِيهِ عَنْ أَدَلَّةِ النَّحْوِ الْإِجْمَالِيَّةِ مِنْ حَيْثُ هِيَ أَدَلَّتُهُ، وَكَيْفِيَّةُ الْإِسْتِدْلَالِ بِهَا، وَحَالَ الْمُسْتَدَلِّ"

*Usul-u nahv, nahvin icmali delillerinin delil olmaları yönüyle incelendiği, onlardan istidlâlin nasıl yapılacağını ve hüküm çıkarmanın halinin araştırıldığı bir ilimdir.*²⁶

Tanımdan anlaşılacağı gibi Suyûtî'ye göre nahiv usulünün üç ana unsuru vardır:

- 1- Delil olması bakımından icmali deliller
- 2- İstidlal yapmanın keyfiyeti
- 3- İstidlal yapanın özellikleri.²⁷

Nahiv usulünün bu şekildeki tanımı, müellifin yaşadığı döneme kadar oluşan fıkıh usulü literatüründe genel anlamıyla zikredilen usul tanımlarını ve içeriğini anımsatmaktadır. Zira *الإجمالية* kaydıyla tafsili deliller tanımını dışında bırakılmış, fıkıh ve fıkıh usulü tanımlarında olduğu gibi bu tür deliller nahvin çalışma alanına terkedilmiştir. Yine icmali delillerle nasıl istidlal yapılacağı ve istidlâl yapanın halleri gibi konular fıkıh usul kitaplarında sıkça bahsedilen hususlardır.²⁸

Enbârî, kitabında nahvin tanımını şu şekilde yapmıştır; *"النَّحْوُ عِلْمٌ بِالْمَقَائِيسِ"* "Enbârî, kitabında nahvin tanımını şu şekilde yapmıştır; *النَّحْوُ عِلْمٌ بِالْمَقَائِيسِ* / *Nahiv, Arap kelamının araştırılmasıyla ortaya çıkarılmış, hüküm çıkarmaya yarayan ölçütlerin ilmidir.* Müellifin yaptığı tanımda ön plana çıkan ana unsur *بالمقاييس* ifadesiyle işaret ettiği kıyasla ortaya çıkan ölçütlerdir. Nitekim yazar bu tanımı kıyası kabul etmeyenlere cevap verdiği konu başlığı altında zikretmiştir. Tanımı yaparken kıyasın önemine vurgu yapmış, kıyasın inkar edilmesi halinde nahvin de inkar edileceğini ifade etmiştir.²⁹ Tanımda göze çarpan bir diğer unsur da "*Arap kelamının araştırılmasıyla ortaya çıkarılmış*" ifadesiyle anlamını bulan ve nahvin iki ana kaynağından biri olan nakil yani sema'dır. Enbârî'nin yaptığı bu tanım nahvin iki ana kaynağına yani kıyas ve sema'ya işaret etmektedir.

Suyûtî ise nahvin tanımlarının çok olduğunu ve kitabına almayı en uygun gördüğü tanımın, İbn Cinnî'nin, *el-Hasâis*'inde yapmış olduğu tanım olduğunu ifade etmiştir. Kitabına aynen aldığı *el-Hasâis*'teki tarif şu şekildedir; *"انتحاء سَمْتِ كَلَامِ الْعَرَبِ فِي تَصْرِفِهِ مِنْ إِعْرَابٍ وَغَيْرِهِ، كَالثَّنْيَةِ وَالجَمْعِ وَالتَّحْقِيرِ وَالتَّكْسِيرِ، وَالْإِضَافَةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ؛ لِيَلْحَقَ مَنْ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِأَهْلِهَا فِي الْفَصَاحَةِ، وَأَصْلُهُ مُصَدَّرُ (نَحْوَتْ) بِمَعْنَى: قَصَدْتُ، ثُمَّ خُصَّ بِهِ انْتِحَاءُ هَذَا الْقَبِيلِ مِنَ الْعِلْمِ."* *İrab ve onun dışındaki hususlarda Arap kelamının kullanım üslubunu benimsemektir. Bu, o dili konuşmayanların fesahatte*

²⁶ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 21.

²⁷ Enes Erdim, *Arap dili gramer metodolojisi* (Kayseri: Tez-mer, 2015), 13.

²⁸ Celaledin Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *el-Bedru't-tali' fi halli cem'i'l-cevami'* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2012), 1/78-84.

²⁹ el-Enbârî, *Luma'û'l-edille*, 95.

Araplara katılmaları içindir. Kelimenin aslı yöneldim manasındaki (نَحَوْتُ) kelimesidir. Sonradan bu kelime bu türden bir ilme yönelme manasında özel bir isim olmuştur.³⁰

Yazar bu tanımın ardından Ferğânî'nin *el-Müstevfî*'sindeki, İbn Hişam el-Hadrâvî'nin (ö. 646/1249) *el-İfsâh*'ındaki, İbn Usfur'un (ö. 669/1270), Ebu'l-Hasan Ali b. İsa'nın (ö. 420/1030) *el-Bedi' fi'n-nahv*'ındaki ve İbn Serrâc'ın (ö. 316/929) *el-Usul*'ündeki nahiv tanımlarını aynen alıntılamaştır.³¹ Fakat ilk olarak İbn Cinnî'nin tanımını vermesi ve onu kitabına en layık tanım olarak ifade etmesi, İbn Cinnî ile aynı doğrultuda düşündüğünü ortaya koymaktadır. Tanımda dikkati çeken unsur, Arap kelamının üslup ve tarzının benimsenmesi meselesidir. Tanımın içerisinde nahiv ilminin amacı da belirlenmiş ve Arap olmayanların fesahatte Araplara dahil olmaları, yani onlara yaklaşmaları hedeflenmiştir. Tanımda kıyasa yönelik herhangi bir atıf bulunmaması da dikkat çekici bir husustur.

el-İğrab kitabında zikri geçen tanımlardan bir diğeri de kıyasa aittir. Enbârî kıyası şöyle tanımlamıştır: "هو حَمْلٌ غَيْرُ الْمُنْقُولِ عَلَى الْمُنْقُولِ إِذَا كَانَ فِي مَعْنَاهُ" / O, eğer aynı manadaysa (illetleri aynıysa) nakledilmemiş olanın (hükmü bilinmeyen) nakledilmiş olana (hükmü bilinene) hamledilmesidir.³² Tanımı ortaya koyduktan sonra da örnek olarak failin merfu', mefulün de mansub oluşunun menkul, hükmü bunlara hamledilerek illet birlikteliği sebebiyle aynı irabı alan diğer yapıların ise gayrı menkul olduklarını ifade etmiştir.

el-İktirâh'ın müellifi ise Enbârî'nin yukarıda geçen tanımını aynen almış ve ek olarak şu ifadeleri zikretmiştir: "قال: وهو مُعْظَمُ أَدَلَّةِ النَّحْوِ، وَالْمَعْوَلُ فِي غَلْبِ مَسَائِلِهِ؛ عَلَيْهِ، كَمَا قَالَ (أِنَّمَا النَّحْوُ قِيَاسٌ يَتَّبَعُ)، وَلِهَذَا قِيلَ فِي حَدِّهِ: إِنَّهُ عِلْمٌ بِمَقَائِيسٍ مُسْتَنْبَطٍ مِّنْ اسْتِقْرَاءِ كَلَامِ الْعَرَبِ" / O, nahvin en büyük delillerindedir. Birçok meselelerinde ona başvurulmuştur. Şöyle dediği gibi: Nahiv kendisine uyulan kıyastır. Bundan dolayı onun tanımında şöyle denmiştir: O, Arap kelamının araştırılmasıyla elde edilmiş ölçütlerin ilmidir.³³ Burada ilginç olan husus şudur ki Suyûtî'nin Enbârî'nin kitabındanmış gibi naklettiği bu kısmın onun kitabında bulunmamasıdır. Yazar bu alıntıyı naklettikten sonra Ferğânî'nin de konuyla ilgili ifadelerini aynen aktarmıştır.³⁴

Enbârî'nin kitabında zikrettiği tanımlardan biri de delilin tanımıdır. O, delili şöyle tanımlamıştır: "الدَّلِيلُ عِبَارَةٌ مِّنْ مَّعْلُومٍ يَتَوَصَّلُ بِصَحِيحِ النَّظَرِ فِيهِ إِلَى عِلْمٍ مَا لَا يُعْلَمُ فِي" / Delil, kendisinden *sahih bir nazarla, zorunlu olarak bilin-*

³⁰ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Abdulhamid Hindavî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 1/83; es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 23.

³¹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 24.

³² el-Enbârî, *el-İğrab*, 45.

³³ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 79.

³⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 80.

*meyen bir şeye ulaşılan bilgidir.*³⁵ Delil, istilahî manada fıkıh usulünde sıkça kullanılan bir kavramdır. Müellif delilin tanımını istidlal bahsine başlarken yapmış ve delil ile istidlalin ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Suyûtî ise delilin tanımını yapmamıştır.

Tanımlarla ilgili olarak göze çarpan hususlardan biri de, Suyûtî'nin yaptığı dil tanımıdır. O, dilin tanımını İbn Cinnî'nin *el-Hasâis* adlı eserinden alıntıyla şöyle zikretmiştir; "حَدُّ اللُّغَةِ: أَصْوَاتٌ يُعْبَرُ بِهَا كُلُّ قَوْمٍ عَنْ أَعْرَضِهِمْ" / *Dilin tanımı: Her topluluğun kendi düşüncesi ve maksatlarını ifade ettiği seslerdir.*³⁶ Ardından nahivcilerin üzerinde ihtilaf ettiği asıl meselenin dilin tanımından ziyade onun kurucusunun ve ilk ortaya çıkarının kim olduğu hususunda olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Eş'arî'nin ve diğer alimlerin farklı görüşlerini zikretmiştir.³⁷ Enbârî ise bu konuya hiç değinmemiştir.

Tanımlar konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise Enbârî'nin *nakil* olarak tanımladığı ve nahvin üç delilinden yani kaynağından biri olarak zikrettiği konuyu, Suyûtî'nin *sema'* olarak isimlendirmesidir. Enbârî '*nakil*' kavramını şöyle tanımlamıştır; "التَّقْلُّ هُوَ الْكَلَامُ الْعَرَبِيُّ الْفَصِيحُ الْخَارِجُ; عَنِ حَدِّ الْقَلَّةِ إِلَى حَدِّ الْكَثْرَةِ" / *Nakil, azlıktan çıkıp çokluğa ulaşmış fasih Arapça sözlerdir.*³⁸ Tanımda ifade edilen 'azlıktan çıkıp çokluğa ulaşmış' ifadesi muvelledûnun³⁹ sözlerini ve şazz olanları kapsam dışında bırakmaktadır.

Yukarıdaki nakil kavramına karşılık olarak kullandığı *sema'* kavramını Suyûtî şöyle tanımlamaktadır; "مَا ثَبَّتَ فِي كَلَامٍ مَنْ يُوثِقُ بِفَصَاحَتِهِ، فَشَمِلَ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى، وَهُوَ الْقُرْآنُ، وَكَلَامَ نَبِيِّهِ (ص)، وَكَلَامَ الْعَرَبِ، قَبْلَ بَعْثِهِ، وَفِي زَمَانِهِ، وَبَعْدَهُ إِلَى أَنْ فَسَدَتْ الْأَلْسِنَةُ بِكَثْرَةِ الْمُؤَلَّدِينَ، / *Fesahatine güvenilenlerin konuşmalarında sabit olan şeylerdir. Bu, Allah'ın sözünü – o Kur'andır- peygamberinin sözlerini ve onun peygamberliğinin öncesinde, zamanında ve dilin bozulup, muvelledûnun çoğaldığı zamana kadar ki nazım veya nesir, Müslüman ya da kâfir bütün Arapların sözlerini kapsar. Bunlar üç tanedir ve hepsinde sübut şartı aranır.*⁴⁰ Yazar da Enbârî gibi tanımında muvelledûn kelamını tanımın dışında bırakmıştır. Ayrıca tanımda göze çarpan hususlardan biri de '*Müslüman ya da kâfir*' kaydıyla ortaya konan ve dil verisi seçiminde kafir ya da mümin ayırımının yapılmamasıdır. Nihayet müellifin, tanımda tüm bu kaynaklar için ortaya koyduğu sübut şartı bize fıkıh usulündeki delillerde aranan kriteri hatırlatmaktadır.

³⁵ el-Enbârî, *el-İğrab*, 45.

³⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/87; es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 25.

³⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 25, 26.

³⁸ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 81.

³⁹ Muvelledûn: Dilin bozulduğunun düşünüldüğü hicri ikinci asırdan sonra yaşamış şair ve edebiyatçıları ifade etmek için kullanılan kavram. Muvelledûn döneminin il temsilcisi olarak hicri 167 yılında vefat etmiş Beşşar b. Bürd görülür. Said el-Efgâni, *Fi usûli'n-nahv* (Dimeşk: 1994), 64.

⁴⁰ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 39.

2.2. Konular

Karşılaştırmalı olarak ele aldığımız iki eserin benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı düşündüğümüz bir diğer yönü de işledikleri konulardır. İki eserin değindiği veya hiç değinmediği konular ile nahiv usulüyle ilgili maddeler bu kitapların yapısı ve kimlikleriyle ilgili bize önemli ipuçları vermektedir. Bu konuları genel itibariyle şu şekilde incelemek mümkündür.

2.2.1. Nahvin delilleri

Delilsözlükteiz, işaretveyolgöstericişekilmanalarındakullanılmaktadır.⁴¹ Delil ve delalet kavramları asıl itibariyle mantık ve usul-u fıkıh ile ilgili kavramlardır. Istilahi manada ise yukarıda ifade edildiği gibi kendisinden zorunlu olarak bilinmeyene ulaşılan bilgi demektir. Nahvin delilleri terki-binden ise kastedilen, nahvin kanıt olma bakımından kaynaklarıdır. Nahiv usulünün şekillenmesinde önemli bir yere sahip olması itibariyle deliller, fıkıh usulü çalışmalarından esinlenilerek bu ilme adapte edilmiştir.

Enbârî, nahvin delilleriyle ilgili olarak; nakil, kıyas ve istishâbu'l-hâl olmak üzere üç kaynağı ortaya koymaktadır Bu sıralama aynı zamanda yazara göre bu delillerin tertibini ve onlardan istidlal edebilme sırasını da ifade etmektedir.⁴²

2.2.1.1. Nakil: Naklin tanımı ve kapsamı daha önce zikredilmişti. Müellif nakille ilgili tanım ve kapsama işaret ettikten sonra kısımlarını zikretmiştir. Ona göre nakil tevatür ve şazz olarak ikiye ayrılmaktadır. Tevatür nakil kapsamına Kur'ân, hadislerden tevatürle nakledilenler ve Arapların sözleri girmektedir. Müellif tevatürün şartı olarak öne sürülen nakledenlerin sayısının 70, 40 ve 12 olması gerektiği yönündeki görüşleri zikretmiş ve bunlardan 70 sayısını kabul etmiştir.⁴³

Ahad haberle ilgili olarak ise Enbârî, haber getiren kişinin ister kadın olsun ister erkek, ister hür olsun ister köle, adil olması gerektiğini belirtmiştir. Fasık olandan veya yalancılığı sabit olandan dil verisi kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmiş, hadis ilminde şart koşulan ravi özellikleri nelerse aynıısının dille ilgili haberlerde de geçerli olduğunu söylemiştir.⁴⁴ Ancak gayr-ı Müslimleri bunun dışında tutmuş, adaletle ilgili bir kusuru yoksa bunlardan da delil getirilebileceğini belirtmiştir. Öte yandan Mürsel yani ravi senedinde eksiklik bulunan rivayetleri ve söyleyeni belli olmayan sözleri nahiv ilminde delil olarak kabul etmemiştir.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Ârab* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), "dl", 11/297.

⁴² el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 81.

⁴³ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 85.

⁴⁴ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 83-85.

Enbâri Peygamberimizin hadisleri ve Arap kelamıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamış ve kıyas bahsine geçmiştir.

Suyûtî tarafından yapılan taksimde ise Enbârî'nin saydığı delillere ek olarak icma' delilinin de yer aldığını görüyoruz. O, kitabında mukaddimeler kısmında nahiv usulüyle ilgili genel açıklamalar yaptıktan sonra her bir delil için eserinde kitap adını verdiği bölümler oluşturmuştur. İlk olarak sema'nın tanımını yapmış ardından da bu delilin kapsamına giren unsurları Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamberin hadisleri ve Arap kelamı şeklinde sıralamıştır. Öncelikle Kur'an'la alakalı olarak dikkat çeken görüşünü ifade etmek istiyoruz. Ona göre Kur'an, tevatür, ahad veya şazz olan bütün kıraatleriyle delil getirilebilen bir kaynaktır. Asım, Hamza ve İbn Âmir gibi bazı kıraat âlimlerinin hata yaptıklarına dair ilk dönem nahivcilerin ortaya koymuş olduğu rivayetleri eleştirir ve kesin olarak reddeder. Aynı şekilde Hz. Osman'a nispet edilen ve mushaf hazırlandıktan sonra söylediği iddia edilen "*Muhakkak onda hatalar vardır ve Araplar dilleriyle onu düzeltereklerdir*" sözünü de reddeder.⁴⁵

Hz. Peygamberin sözlerinin nahivde kaynak olması konusuna gelince burada müellifin biraz temkinli davrandığını görmekteyiz. Ona göre hadisler ancak Peygamberimizden varid olduğu kesin olarak bilinirse delil olarak kullanılmalıdır. Bu tür hadisler de genelde kısa olan ve sayısı az olan hadislerdir. Ona göre hadislerin manalarıyla rivayet edilmelerine izin verilmesi ve hadis metinlerinde sıkça rastlanan hatalar onlardan istidlal etmenin önündeki en büyük engeldir. Bu konuda Suyûtî, Ebû Hayyan (ö. 745/1344) ve İbn Dâî' (ö. 680/1281)⁴⁶ ile aynı fikirdedir. Nitekim onların da konuyla ilgili görüşlerini alıntılararak eserinde zikretmiştir.⁴⁷

Arap kelamıyla ilgili bölüme gelince Suyûtî, fasihliği sabit olan ve diline güvenilen kabilelerden alınan verilerle istidlal yapılabileceğini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak Fârâbî'nin Kureyş lehçesiyle alakalı olarak zikrettiklerini ele almış ve bu lehçenin de kanıt getirilebilme hususunda güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Kendisinden delil getirilebilecek kabileleri sıralamış ve şehir halkından veri alınamayacağını ifade etmiştir. İbn Cinnî'nin *el-Hasâis* adlı eserinden bunun sebebiyle ilgili kısmı alıntılanmıştır.⁴⁸ Ardından da nahiv ilminde sözleri kanıt olamayacak kabileleri tek tek zikretmiştir. Bu kabilelerin ortak özelliklerinin diğer millet ve kültürlerle yakınlıkları ve onlardan etkilenmiş olma ihtimalleri olduğu görülmektedir. Ayrıca yazar muvelledûnun sözlerinin ve söyleyeni bilinmeyen ifadelerin nahivde de-

⁴⁵ Suyûtî, *el-İktirâh*, 29-32.

⁴⁶ Muhammed b. Tayyib el-Fâsî, *Şerhu kifâyeti mutehaffiz*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-Ulûm, 1984), 97.

⁴⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 44,45,

⁴⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/393.

lil olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.⁴⁹ Suyûtî'nin nahiv usulüyle ilgili meseleleri ele alış tarzı ve tertibi İbn Cinnî'nin tarzına ve üslubuna tam olarak benzerlik arz etmektedir.

1.1.1.2. Kıyas: Enbârî, kıyasın önce tanımını zikretmiş sonra da nahiv ilmindeki yerine vurgu yapmıştır. Hem *İğrab*'da hem de *Lumau'l-edille*'de kıyasın nahivle eşdeğer olduğunu ifade etmiştir. Kıyasa yapılan yedi itirazı ele almış ve bunların hepsine tek tek cevap vermiştir.⁵⁰ Kıyasın önemini vurgulayıp ona getirilen eleştirileri cevapladıktan sonra kıyasın kısımlarını zikretmiştir. Ona göre kıyas üç çeşittir;

a) Kıyas-ı illet: Fer'ın, asla illet ortaklığından dolayı hamledildiği kıyasıdır. Naibi failin faile, isnad illetinden dolayı hamledilip, faile ait hükmün ona da verilmesi bu tür bir kıyasa bir örnektir. Müellif bu tür kıyasta kullanılacak illetin iki şartı taşıması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar 'te'sir' ve 'asılların şهادeti'dir. Te'sir ile kastettiği husus illetin varlığıyla hükmün ortaya çıkması, yokluğuyla da hükmün yok olmasıdır. Örnek olarak قبل ve بعد gibi zarfları zikretmiştir. Zira bunların mebni olması izafetten soyutlanmalarına, mu'rab olmaları da izafetle kullanılmalarına bağlıdır. Eğer illet olarak izafeti ele alırsak izafet varken mu'reblik var, izafet yoksa mu'reblik de yoktur. Asılların şهادetiyle kastettiği ise kelimelerin asıllarında bulunan mebnilik ve mu'reblik özelliklerinin belli durumlarda ortaya çıkmalarıdır. Örneğin muzari fiil isme benzerliğinden dolayı mu'reb kabul edilmiştir. Fakat sonuna tekit u'ü bittiğinde aslına dönerek mebni olmaktadır. Çünkü fiillerde asıl olan mebniliktir.⁵¹

b) Kıyas-ı şebeh: Bu kıyas türünde de fer', asla illet ortaklığından değil de benzerlikten dolayı kıyas edilmektedir. Örneğin muzari fiilin isme hamledilip mu'reb sayılması, ona olan benzerliğinden dolayıdır. Zira muzari fiil de isim gibi genel bir mana ifade etmekte ve başına getirilen bazı harflerle anlamı sınırlandırılmaktadır. Yani muzari fiil hem şimdiki zamanı hem de gelecek zamanı ifade etmekteyken başına getirilen "س و سوف" harfleriyle manası gelecek zamana tahsis edilebilmektedir. Bu, aynen isimlerin nekre iken anlamlarının genellik arzetmesi fakat başlarına marifelik bildiren "ال" takısının gelmesiyle bunun sınırlandırılması gibidir.⁵²

c) Kıyas-ı tard: Bu kıyas çeşidini Enbârî, iki şey arasında hüküm ortak-

⁴⁹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 55-62.

⁵⁰ el-Enbârî, *el-İğrab*, 54-62.

⁵¹ el-Enbârî, *luma'u'l-edille*, 105,106.

⁵² el-Enbârî, *luma'u'l-edille*, 107-110.

lığı bulunması fakat illet ortaklığı bulunmaması şeklinde tanımlamıştır. O, bu tür kıyası delil olarak kabul etmemiştir.⁵³

Suyûtî kıyasla ilgili açıklamalarına Enbârî'nin *luma'u'l-edille*'sinden alıntılacağı tanım ve kıyasın unsurlarıyla başlamıştır. Kıyasın tüm unsurlarına birer fasıl ayırmış ve onlarla ilgili olarak geniş açıklamalar yapmıştır. Öncelikle kıyasın kendisine dayandırıldığı ve asıl olarak isimlendirilen unsurun şartlarını zikretmiştir. Bu bağlamda aslın şazz olmaması gerektiğini, şazz üzerine kıyasın yapılamayacağını İbn Cinnî'den alıntı yaparak ortaya koymuştur.⁵⁴ Sonrasında asıl olanda çokluk şartı aranmadığını ve az rastlanan kelimeler üzerine kıyas yapılabileceğini ifade etmiştir. Örnek olarak "شَنْوَةٌ" kelimesinin ismi mensubunun "شَنْئِيٌّ" şeklinde gelmesinin az rastlanan bir kullanım olmasına rağmen "رُكُوبَةٌ" kelimesinin ona kıyas edilerek "رُكُوبِيٌّ" şeklinde ismi mensubunun getirilişini zikretmiştir.⁵⁵

Suyûtî, Enbârî'den farklı olarak kıyasın 4 çeşit olduğunu belirtmiş ve bunları şu şekilde açıklamıştır;

a) Kıyasu'l-müsavî: Aslında müellifin ortaya koyduğu kıyas çeşitlerinden ikisine birden verdiği bir isimdir. Bu kısım içerisinde iki tarz kıyas bulunur;

1. Fer'in asla kıyas edilmesi. Bu türe örnek olarak aslı "قَوْمٌ، دَوْمٌ" olan "قَيْمٌ، قَيْمٌ" kelimelerinin zikredilen şekilde i'lal yapılmasının müfretleri olan "وَدِيمٌ، وَدِيمَةٌ" kelimelerine kıyas edilmelerini vermiştir.

2. Benzerin benzere kıyas edilmesi. Bu tür kıyasa örnek olarak fiilinde i'lal bulunan "قُمْتُ" kelimesinin mastar olan "قِيَامًا" kelimesinde de i'lal yapılması, fiilinde tashih bulunan "قَاوَمْتُ" kelimesinin mastarı olan "قَوَامًا" kelimesinde tashih bulunmasını vermiştir.⁵⁶

b) Kıyasu'l-evlâ: Bu tür kıyasta ise asıl, fer'e hamledilmektedir. Örnek olarak illetli fiillerin muzarilerinin başına cezm eden bir edat geldiğinde illet harflerinin hazfedilmesini vermiştir. Bu hazfetme sahih fiillerden hareketin hazfine hamledilmiştir. Hâlbuki harfin düşürülmesi hareketin düşürülmesine nazaran asıldır.⁵⁷

c) Kıyasu'l-edven: Suyûtî bununla zıddın zıdda hamledilmesini kastetmektedir. Bu kıyas türünün isimlendirilmesi muhtemelen az kullanılması veya kıyasın şeklinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Zikredilen kıyasa örnek olarak ise "لَنْ" ile cezmetmenin "لَمْ" ile nasbetimeye hamledilmesini vermiştir. Suyûtî burada alışık olunmadık bu örneği verirken لَمْ نَشْرَحْ لَكَ

⁵³ el-Enbârî, *luma'u'l-edille*, 112.

⁵⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 79-83.

⁵⁵ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 84.

⁵⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/151, es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 85.

⁵⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 88.

صَدْرَكَ / *Senin kalbini açıp genişletmedik mi?*⁵⁸ ayetindeki mansup okuyuşa dayanmaktadır.⁵⁹

Suyûtî kendine göre kıyasla ilgili taksimi yapıp çeşitlerini belirttikten sonra Enbârî'nin yapmış olduğu kıyas taksimine de değinmiş ve kitabından aynen alıntı yaparak kısımlarını zikretmiştir.

2.2.1.3. İstishâbu'l-hâl

Enbârî kıyasla ilgili açıklamalarını bitirdikten sonra üçüncü delil olarak zikrettiği istishâbu'l-hal konusuna geçmektedir. İstishâbu'l-hal genel olarak "aksini gerektiren bir durum yoksa hükmün asıl üzere bırakılması" şeklinde tanımlanabilir.⁶⁰ Enbârî ise söz konusu delili şöyle tanımlamıştır: "Bir lafzı, onu asıldan ayıracak herhangi bir kanıt yoksa aslı üzere bırakmaktır." Müellifin konuyla ilgili verdiği örnek ise isimlerde asıl olanın mu'reblik, fiillerde asıl olanın ise mebnilik olduğudur. Fakat o, bunun en zayıf delil olduğunu, başka deliller var ise ona başvurulmaması gerektiğini belirtmiştir.⁶¹

Suyûtî istishâbu'l-hal konusunda Enbârî'nin zikri geçen tanımını aynen aktarmış, onun *el-İnsaf* adlı eserinden konuyla ilgili kısmını alıntılanmıştır. Ayrıca İbn Malik'in bu delille ilgili görüşlerine yer vermiş fakat alıntılanadığı tüm bu fikirlerle ilgili herhangi bir açıklama yapmamış ve kendine ait görüşünü ifade etmemiştir.⁶²

2.2.1.4. İcma'

Enbârî icma'ı, nahvin delilleri arasında saymamış ve bu konuya kitabında hiç değinmemiştir. Suyûtî için icma', iki okul nahivcilerinin yani Basra ve Kufe ekollerinin aynı fikir üzerindeki ittifaklarıdır.⁶³ O, icma'ın diğer delillere, yani nass ve kıyasla ortaya çıkan hükümlere aykırı olmaması kaydıyla delil olarak kabul edilebileceğini İbn Cinnî'nin *el-Hasâis*'inden alıntı yaparak ifade etmiştir.⁶⁴ İbn Cinnî'nin örnek olarak verdiği "أَيْس" nin haberinin öne geçmesine karşı çıkanlara iki beldenin nahivcilerinin caiz gördüğü şeye itiraz edilmemesi gerektiği yönündeki görüşüne de yer vermiştir. Müellif ayrıca Arapların icma' ettikleri kullanımların da delil olduğunu İbn Malik'in *Teshîl*'inden alıntı yaparak belirtmiştir.⁶⁵

⁵⁸ İnşirâh, 94/1.

⁵⁹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 90.

⁶⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî (Haydarâbâd: Lecnetu İhyâi Maârifî'l-Osmaniyye, 1993), 2/223.

⁶¹ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 141, 142.

⁶² es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 136,137.

⁶³ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 73.

⁶⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/216.

⁶⁵ Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, thk. Abdurrahman es-Seyyîd, Muhammed Bedvî el-Mahtûn (yy: Dâru Hicr, 1990), 1/373.

2.2.2. İlet

İlet lügat anlamı itibariyle bir yere giren mana demektir. Bu mana girdiği yerin durumunu değiştirir. Hastalığa illet denmesinin sebebi olarak onun bedene girmesiyle bazı değişikliklere sebep olması ve vücudu zayıf düşürmesi gösterilmektedir.⁶⁶ İlet ilk zamanlarda kıyasın bir parçası olarak görülmüştür. Fakat zamanla önemi artmış ve son dönem âlimler tarafından kıyasın yerine kullanılır olmuştur. Daha çok fıkıh usulünden örnek alınarak geliştirilen illet olgusu gramer kurallarının vazgeçilmez bir delili konumuna yükselmiştir.⁶⁷

Enbârî illeti kıyasın bir unsuru olarak zikrettikten sonra sadece ona dayanan bir kıyas çeşidinden bahsetmiştir. Müellif illetin taşınması gereken bazı özelliklerine ve bunlar üzerinde oluşan ihtilaflara değinmiştir. Söz konusu hususiyetlerden ilki, illette tardın şart koşulup koşulamayacağı konusudur. Onun tard ile kastedtiği ise illetin varlığıyla hükmün var olması, yokluğuyla da hükmün ortadan kalkmasıdır. İsim vermeden bazı âlimlerin tardı şart koştuklarını beyan etmiştir. Örneğin fiilin isnad edildiği kelimenin zorunlu olarak ref' yapılması ve fiilin üzerinde cereyan ettiği kelimenin de mefullük sebebiyle mansup kılınması gibi. Böyle düşünen âlimlere göre nahiv illetleri akli illetler gibidir ve tard onlarda lazımdır.⁶⁸

Bazı âlimler de illetin bu şartı taşınmasını gerekli görmemiştir. Yani onlara göre illete tahsis girebilir. Tahsis ile kastedilen ise illetin bazı durumlarda gerekli hükmü ortaya çıkarmaması veya illet yokken de ona bağlı hükmün var olabilmesidir. Örnek olarak zikrettiği kelimeler ise "حَزَامٌ وَ قَطَامٌ" kelimeleridir. Zira bu âlimlere göre kelimelerde gayrı munsarifliği gerektiren üç illet bulunmaktadır. Bunlar müenneslik, alemlik ve udüldür. Fakat aynı illetler hatta daha fazlası "أَدْرِيحَانٌ" kelimesinde bulunmasına rağmen gayrı munsariflik oluşturmamıştır. Dolayısıyla onlara göre illette tard şartı öne sürülemez. Enbârî ise illete tahsis girebileceğini üç vecihle reddetmiştir. Nihayetinde tardın şart olduğunu ve nahvi illetin akli illet gibi olduğunu öne sürmüş ve ikinci grup âlimlerin görüşlerini benimsemiştir.⁶⁹

Enbârî'nin illetle ilgili olarak değindiği ikinci hususiyet de illette aksin şart koşulup koşulamayacağı meselesidir. Aksin şart koşulmasından maksat illetin yokluğunda hükmün de yok olmasıdır. Ona göre bazı âlimler bunu şart koşmamıştır. Örnek olarak kendisine fiil isnadının olmadığı durum-

⁶⁶ Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemu't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Miñşâvî (Kahire: Dâru'l-Fadile, ts), 130; Erdim, *Arap dili gramer metodolojisi*, 283.

⁶⁷ Resul Rifat Sevinç, "Arapçada İletinin Yeri, Kabulü ve Reddi Konusunda Gramer Âlimlerinin İletle Yaklaşımı", *Ekev Akademi Dergisi*, 61, (Erzurum: 2015), 359.

⁶⁸ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 112.

⁶⁹ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 113.

larda ismin ref' olmamasını göstermiştir. Fakat müellif, âlimlerin bu görüşüne katılmamış ve yine aynı gerekçeyle yani nahvi illetlerin akli illetler gibi olduğunu ileri sürerek illette aksin şart koşulmasının gerekli olduğunu söylemiştir.⁷⁰

Suyûtî ise illetin tanımını yapmamıştır. O, illetle ilgili detaylı bir açıklama yapmış, kısımlarını belirtmiş ve nahiv illetinin fıkıh illeti karşısındaki durumunu *el-Hasâis*'ten alıntı yaparak zikretmiştir. Ayrıca *Simâru's-sinaât* adlı eserinden Dineverî'nin (ö. 490/1097) illeti ikiye ayırmasını ve bunlardan ilk kısma dahil olanların 24 çeşit olduğuna dair ifadesini zikretmiştir.⁷¹

Müellifin Dineverî'den naklettiğine göre illet iki kısma ayrılmaktadır;

- Arapların kullanımına ve dil kaidelerine uygun olanlar.
- Bir önceki kısımda bahsedilen illetlerin hikmetlerini ve amaçlarını ortaya koyan illetler. Bunlar bir anlamda illetin illeti konumundadırlar.

Nahivcilerin en çok kullandığı illet çeşidi birinci kısım illetlerdir. Bu illetin 24 çeşidi zikredilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır;

- Sema' illeti: Arap dilinde yerleşmiş olan kullanımlardır. Örneğin "امرأةٌ تُدَيِّئُ" "رجُلٌ أُتْدَى" gibi bir kullanım hiç duyulmamıştır.
- Benzerlik illeti: Muzari fiilin isme benzerliğinden dolayı mu'reb, bazı isimlerin de harfe benzerliğinden dolayı mebni yapılması.
- İstiskâl illeti: Kesre ile ي harfi arasında gelen و harfinin istiskalden dolayı "يَعْدُ" fiilinde hafzedilmesi.
- İvaz illeti: "اللَّهُمَّ" kelimesindeki م harfinin nida harfinin yerine getirilmesi.
- Mukabillik illeti: Fiillerdeki cezm, isimlerdeki kesrenin mukabilidir. Bu illetten dolayı yan yana gelen iki sakin harften ilki kesre ile harekelenir.
- Manaya hamletme illeti: "فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ"⁷² ayetinde "جَاءَ" fiili "مَوْعِظَةٌ" kelimesinin manasına hamledilerek müzekker getirilmiştir. Kelimenin manası olarak müzekker olan "الْوَعْظُ"⁷³ ifadesi itibara alınmıştır.

Ayrıca Suyûtî, *el-Hasâis*'ten alıntı yaparak illet ile sebep arasındaki farka da değinmiştir. İbn Cinnî'nin kitabından alıntılıdığına göre illetlerin büyük bölümü zorunluluk gerektirir. Meful-u bihin mansup, failin merfu' ve başına harf-i cer gelen ismin mecrûr olması gibi. Bunlardan farklı olarak

⁷⁰ el-Enbârî, *Luma'u'l-edille*, 115,116.

⁷¹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 98-100.

⁷² Bakara, 2-275.

⁷³ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 98-100.

gereklilik bildirmeyen cevaz bildiren illetler de vardır. Bunlar vaki oldukları kelimelerde gereklik bildirmezler. Örneğin "وَقَتَّتْ" fiilinde başta gelen ve harfinin hemzeye dönüşmesi bu illete örnektir. Zira başta gelen ve zorunlu olarak damme alan و harfi kendi halinde bırakılabilir veya hemzeye dönüştürülebilir. Bu tür illetlere aynı zamanda sebep de denir. Böylece müellif illet ile sebep arasındaki farka da değinmiş olmaktadır.⁷⁴

Müellif ayrıca basit ve mürekkep illetlere de temas etmiştir. Ona göre basit illet tek başına hükmün gerçekleşmesini sağlayan illettir. İstiskâl, civar ve benzerlik illetleri buna örnek olarak sayılabilir. Mürekkep illet ise başka birden fazla illetin bir araya gelerek hükmü oluşturmasıdır. Örneğin "مِيزَان" kelimesindeki و harfinin ي'ya dönüşmesi, hem kesreden sonra gelmesinden hem de sükûn almasından kaynaklanmıştır. İki illetten hiçbiri tek başına bu hükmü oluşturmamaktadır.⁷⁵

Bir hükmün birden fazla illetle illetlendirilmesi meselesinde Enbarî'nin görüşü bunun caiz olmadığı yönündedir. O, bunu caiz görenlerin görüşlerini aktarmış ancak hepsini reddederek, nahvi delilin akli delil gibi olduğunu ve hükmün yalnızca bir illete dayandırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁶

Suyûtî birden fazla illetle illetlendirme hususunda *el-Hasâis*'ten alıntı yaparak bunun caiz olduğunu zımnen kabul etmiş gibidir. Nitekim İbn Cinnî kitabında konuyla ilgili olarak "هؤلاء مُسَلِّمِي" terkiibini örnek vermiştir. Burada değişime uğramış olan kelimenin aslı "مُسَلِّمُوِي" dir. Kelimenin değişimine, yani و in ي'ya dönüşmesine neden olan, ikisi de kendi başına icap gerektiren iki illet bulunmaktadır. Bunlardan ilki و ile ي'nın bir araya gelmesi ve ilkinin sakin olmasıdır. İkincisi de mütekellim ي'sının, dahil olduğu kelimenin son harfini kesre yapmasından dolayı sonda bulunan و in ي'ya dönüşüp onda idğam edilmesidir.⁷⁷

2.2.3. Tenazu' ve tercih

Tenazu' ile kastedilen husus iki delilin veya illetin çelişmesi halinde tercihin neye göre yapılacağıdır. Konuyla ilgili olarak ilk üzerinde durulması gereken illetlerin çelişmesi durumudur. Enbarî iki illetin çelişmesine örnek olarak iki amilin bir ma'mul üzerinde çelişmesini yani tenazu' konusunu örnek olarak vermiştir. İki amilden hangisinin amel edeceği meselesinde Basra ve Kufe okulları farklı illetlerle farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Basralılar fiile yakınlığıyla ikincisinin, Kufeliler ise önde olmasından dolayı

⁷⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/192; es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 101.

⁷⁵ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 104.

⁷⁶ el-Enbarî, *Luma'u'l-edille*, 117-121.

⁷⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/202; es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 107.

ilkini amel edeceğini dile getirmişlerdir.⁷⁸ Müellif illetlerin çelişmesinden ziyade birinci görüşe sahip olanlara itiraz edilip edilemeyeceği, bu itirazın makbul olup olmadığı üzerinde daha çok mantık çerçevesinde tartışmış ve konunun içeriğine girmemiştir.⁷⁹

Suyûtî ise *el-Hasâis*'ten alıntı yaparak illetlerde çelişme konusunu ikiye ayırmıştır;

- Tek bir hükmün iki veya daha fazla illeti gerektirmesi.
- Bir konuda iki ayrı illetin iki ayrı hükmü gerektirmesi.

Birinci kısım iki illetle illetlendirme konusunda açıklanmıştı. İkinci kısma örnek olarak "ليس"ye benzeyen ما'nın Hicazlılar tarafından amel olarak kabul edilip Temimliler tarafından kabul edilmemesidir. Hicazlılar bu harfin "ليس" gibi mübteda ve haberin başına gelip onun anlamını olumsuzla çevirdiğini görünce ona hamledip amelini de ona benzetmişlerdir. Bu, Hicazlıların illetidir. Temimliler ise söz konusu harfin müstakil bir cümlenin başına ve her iki cüzünün de başına getirildiğini görünce onu هل gibi düşünüp amel yönünden ona hamletmektedirler. Bu da Temimlilerin illetidir.⁸⁰

Çelişme mevzuunda ikinci olarak üzerinde durulan ise iki naklin çelişmesidir. Enbarî çelişen iki nakilden üstün olanının tercih edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Ona göre üstünlük, ilki isnatta diğeri de metinde olmak üzere iki şeyde gerçekleşmektedir. Senetteki üstünlük yönü birinin diğerinden daha fazla raviye sahip olması veya daha çok bilinen ravilere sahip olmasıyla oluşmaktadır. Örnek olarak Mufaddal b. Seleme'den (ö. 290/903)⁸¹ nakledilen ve Kufelilerin "كما" manasına gelen "كما"nın muzari fiili naspnetmesine delil olarak öne sürdükleri şu beyti zikretmektedir;

اسْمَعُ حَدِيثًا كَمَا يَوْمًا تَحَدَّثُهُ عَنْ ظَهْرٍ غَيْبٍ مَا سَأَلْتُ سَأَلًا

Bir gün sana biri sorduğunda, bilmeden söyleyebilmek için dediklerimi dinle.

Beyitteki تَحَدَّثُهُ kelimesi ittifakla ref' haliyle rivayet edilmiştir. Sadece Mufaddal b. Seleme tarafından nasp haliyle rivayet edilmesi ve onun da ilmüne güvenilmemesi bu naklin güvenilirliğine zarar vermektedir. Ravideki bu kusurdan dolayı beyit sahih kabul edilmemektedir.

Metindeki üstünlük yönü de kıyasa yani nahiv kaidelerine uygun olup olmamakla ilgilidir. Enbarî örnek olarak ise hazfedilmiş اُنْ'ın kendisine bedel bir şey gelmemesine rağmen amel etmeye devam ettiğini iddia

⁷⁸ Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-mardıyye fî şerhi'l-elfiyye*, thk. Ahmed İbrahim Muhammed Ali (Beyrut: Müessesetü Kütübî's-Sekâfiyye, 1998), 217.

⁷⁹ el-Enbarî, *Luma'u'l-edille*, 135.

⁸⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/194; es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 109, 110.

⁸¹ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 2/296.

eden Kufelilerin Tarafe b. Abd'in (ö. m. 564) şu beytini delil getirmelerini zikretmiştir;⁸²

أَلَا أَيُّهَا الرَّاجِرِيُّ أَحْضَرَ الْوَعَى وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ، هَلْ أَنْتَ مُخْلِدِي؟

Ey savaşlara katılarak lezzetlere tanıklık etmemden beni alıkoyan kişi, (geri kalırsam) sen beni ebedî kılar mısın?

Şiirde أَحْضَرَ fiilinin merfu' şekilde rivayet edilmesi mansup şeklinde rivayet edilmesinden daha uygundur.⁸³

Suyûtî nakillerin çelişmesi konusunda Enbarî'nin kitabında yazdıklarını aynen nakletmiştir.⁸⁴

Kıyasların çelişmesi konusunda Enbarî yine tercih sebebi olarak üstünlük özelliğini göstermiştir. Kıyasta üstünlük ise ona göre bir kıyasın diğerine nazaran nakil veya başka bir kıyasla sabit olmuş bir illete dayandırılmasıyla gerçekleşmektedir. Nakil yoluyla evla bir illete dayandırılması bir önceki konuda geçmişti. Kıyas yönünden başka bir kıyasla sabit olmuş bir illete dayandırılmasına örnek olarak ise Kufelilerin أَنِّnin isminde nasp ameli icra etmesine rağmen haberinde amel etmediğini iddia etmelerini örnek vermiştir. Basralılar ise bu harfin her ikisinde de amel ettiğini söyleyerek onlara karşı çıkmışlardır. Kufeliler görüşlerine gerekçe olarak harflerin amel olma bakımından fiillere göre zayıf olduğunu, bir mamul üzerinde amel ettikten sonra ikinci bir kelimedede amel olmayacaklarını göstermişlerdir. Basralılar kendi görüşlerine gerekçe olarak söz konusu harflerin fiillere tam olarak benzediğini ileri sürmüşlerdir. Fiil nasıl failde ref', mef'ulde nasp ameli icra ediyorsa onlara benzeyen harfler de isimleri üzerinde nasp, haberleri üzerinde ref' ameli icra etmektedirler. Çünkü Enbarî'ye göre benzerlik amel etme yönünden de benzerliğı gerektirmektedir.⁸⁵

Suyûtî kıyasların çelişmesi konusunda da bir önceki konuda olduğu gibi Enbarî'nin görüşlerini aynen alıntılamıştır.⁸⁶ Ayrıca Enbarî'den farklı olarak kıyas ile naklin çelişmesi durumuna da değinmiş *el-Hasâis*'ten alıntı yaparak böyle bir durumda nakille gelen kelimenin aynen korunması gerektiğini reddedilemeyeceğini fakat onun üzerine kıyas yapılamayacağını ifade etmiştir. İbn Cinnî konuyla ilgili olarak Mücâdile suresinin 19. Ayetindeki "عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ" kısmını zikretmiştir. اسْتَحْوَذَ kelimesinin kıyasa uygun hali اسْتَحَادَ şeklindedir. Fakat naklin en sağlam delili olan Kur'an'da gelmiş olan bu ifade kıyasa uygun değil diye reddedilemez. Fakat üzerine kıyas

⁸² el-Enbarî, *Luma'u'l-edille*, 136,137.

⁸³ el-Enbarî, *Luma'u'l-edille*, 137.

⁸⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 144.

⁸⁵ el-Enbarî, *Luma'u'l-edille*, 139.

⁸⁶ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 146,147.

yapılarak اسْتَقَامَ kelimesi اسْتَقْوَمَ şeklinde de okunamaz.⁸⁷ Suyûtî tercih meselesinde kısaca az bulunan sözün şazz olana tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁸

2.3. Yöntem

Öncelikle ifade etmek gerekir ki her iki kitabın üslup ve işleniş tarzı klasik anlamda bir nahiv kitabı özelliği taşımamaktadır. Daha çok mantıkçıların ve kelamcılarının takip ettiği metoda benzer bir tarzda ortaya konan her görüş, sistemli ve tutarlı bir şekilde delillerle ispat edilmeye çalışılmış, karşılaşılmaması muhtemel sorunlar veya sorulara önceden cevaplar verilmeye gayret edilmiştir. Her iki eserin müellifinin de fıkıh usulünün yaklaşımlarından ve konularından etkilenmiş oldukları görülmektedir. Fıkıh usulü çalışmalarında olduğu gibi önce nahvin kaynakları, sonra istidlal sırası tespit edilmiştir. Nakille başlanan konu işleyişi naklin kaynakları olan Kur'an-ı Kerim, hadisler ve Arap kelamıyla devam etmiştir. Bu kaynakların sıhhat şartları ele alınmış, onlardan istifade etme yöntemleri üzerinde durulmuştur. Ardından akli kaynaklar ele alınmıştır. Akli kaynaklar kıyas, icma' ve istishâbu'l-hâl şeklinde sıralanmıştır. Tüm bu kaynakların sıhhat dereceleri, şartları ve problemleri fıkıh usulünün yöntemleriyle çok benzeşir şekilde işlenmiş ve tartışılmıştır.

Enbarî'nin ortaya koyduğu yaklaşım ve metod kendi alanında bir ilk olarak göze çarpmaktadır. Zira ne kadar da kendisinden önce aynı konular çeşitli kaynaklarda dağınık bir şekilde işlenmiş ve aynı minval üzerindeki tartışmalara rastlanmışsa da o tüm bunları derleyip toplayarak belli bir sistem dâhilinde özetlemiştir. Kendisinin de *İğrab*'da ifade ettiği gibi sadece nahiv usulüyle ilgili derli toplu ilk eseri yazmak ona nasip olmuştur. Yazar genel olarak eserinde görüş sahiplerinin isimlerini zikretmemiş, Basralılar ve Kufeliler arasındaki tartışmalarda isim vermeden “*Kufeli şöyle der, Basralı şöyle itiraz eder veya cevap verir*” tarzında bir üslup benimsemiştir.⁸⁹

Suyûtî'nin, Enbarî'den yaklaşık dört asır sonra yaşamış olmasından dolayı eseri, içerik ve kapsam olarak daha geniş ve düzenlidir. Her ne kadar eserin mukaddimesinde ilk olarak kendisinin alanla ilgili böyle müstakil bir kitap yazdığını zikretse de müstakil bir eser olması açısından öncülük Enbarî'nin eserine aittir. *İktirâh*, nahiv usulü alanında yazarının kendine özgü görüşlerini içeren bir kitap olma özelliğine sahip değildir. Daha çok kendinden önce yazılmış nahiv kitaplarında usüle ilişkin konuların der-

⁸⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/156.

⁸⁸ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 146.

⁸⁹ el-Enbarî, *el-İğrab*, 49.

lenip belirli bir düzen içerisinde ele alındığı bir eser görünümündendir. Suyûtî genel olarak İbn Cinnî'nin *el-Hasâis*'inden nahiv usulüyle ilgili konuları aynen alıntı yapmıştır. Ayrıca Ebû Said el-Fergânî, İbn Serrâc, İbn Usfur, Sibeveyh, İbn Hişam el-Hadravî, İbn Tarâve, Ebû Hayyân, İbn Dâî, Ebû Nasr el-Fârâbî ve Fahrüddîn er-Râzî'nin görüşlerinden alıntılar yapmıştır. Suyûtî aynı zamanda Enbarî'nin hem *İğrâb*'ından hem de *Luma'ü'l-edille*'sinden belli konularda istifade etmekten çekinmemiştir.⁹⁰ Eserinde birinci kitabın sonunda nahvin delilleriyle ilgili kısmın sonunda şöyle demektedir; “*Ben bu babı bitirip ayrıntılarını zikrettikten sonra Enbarî'nin usulünü (luma'ü'l-edille) buldum ve orda şöyle diyordu.*”⁹¹ Söz konusu ifade gösteriyor ki Suyûtî, kitabının bir kısmını yazdıktan sonra Enbarî'nin eserinden haberdar olmuştur. Müellif kitabında kendine ait görüşlere çok az yer vermiştir. Eser genel olarak isimlerini saydığımız âlimlerin görüşlerinin derlendiği ve özet bir şekilde toplandığı bir eser görünümündedir.

SONUÇ

İslam dini etrafında oluşmuş ilmi çalışmaların vazgeçilmez unsuru şüphesiz Arap dilidir. Medeniyet olarak ilk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren merkezi bir konuma sahip olan dil çalışmaları Arap ve diğer milletlere mensup kişiler tarafından bazen dini, bazen de milli motivasyonlarla ortaya konmuştur. Gramerinin şekillenmesini takip eden süreç içerisinde Arap dili araştırmacıları metodoloji üzerine de kafa yormaya başlamış ve fıkıh ilminin tecrübelerinden istifade edilerek klasik kitaplarda nahiv usulü olarak isimlendirilen bir gramer motodolojisi geliştirilmiştir.

İlk olarak İbn Serrâc ve İbn Cinnî'nin eserlerinde dağınık bir biçimde ele alınan nahiv usulüne ilişkin konular Enbârî tarafından müstakil bir eserde belli bir düzen içerisinde sunulmuştur. Enbârî, bu disipline dair tartışmaların biçim ve içerik bakımından kurallarını tespit ettiği eseri *el-iğrâb fi cedeli'l-i'râb*'da mantıkçıların münazara üslubundan esinlenerek nahiv tartışmalarını disipline etmeyi amaçlamıştır. Bir diğer eseri olan *luma'ü'l-edille*'de ise nahiv usulünün konularını işlemiştir. Fıkıh usulünden etkilenerek nahvin delillerini nakil, kıyas ve istishâbu'l-hâl olarak belirlemiştir. Nakli ahad ve mütevatir olarak iki kısma ayırmıştır. Kıyasın rükünlerini, çeşitlerini ve kıyasa dair itirazları ele almış ve onlara cevaplar vermiştir. Tüm bunları yaparken daha önce oluşmuş fıkıh usulünün yöntem ve üslubunu benimsemiştir.

Suyûtî, Enbarî'den yaklaşık dört asır sonra yaşamıştır. Nahiv usulüne

⁹⁰ Mahmud Fecâl, *el-İsbâh fi şerhi'l-iktirâh* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989), 8.

⁹¹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 70.

dair kaleme aldığı eseri *el-İktirâh*'ta kendisinden önce ortaya konmuş, konuyla ilgili çalışmaları derlemiş ve özetlemiştir. Bu bakımdan onun, bazı konular hariç nahiv usul çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirmediği görülmüştür. Daha çok aktarımcı bir yol benimseyerek kendisinden sonra gelenlere disiplinle alakalı daha önceden teşekkül etmiş bilgileri derli toplu ve öz bir şekilde sunma gayretine girmiş görünmektedir. Sık sık İbn Cinnî, İbn Serrâc, el-Fergânî ve İbn Hişam el-Hadrâvî gibi âlimlerden usul konuları hakkında görüşler nakletmiş, onların eserlerinden alıntılar yapmıştır. Enbarî'nin de eserinden çoğu kez alıntı yaptığına rastlanmaktadır. Nahvin delillerini Enbarî'den farklı olarak icma'ı da eklemek suretiyle dörde çıkarmıştır. Enbarî'nin nakil dediğine sema' demiş, ondan farklı olarak sema'ın içeriğine dair detaylı açıklamalar yapmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in tüm kıraatleriyle delil olduğunu, hadislerin genel itibariyle delil olarak kabul edilemeyeceğini, söyleyeni bilinmeyen ve muvelleduna ait şiirlerle de istidlal yapılamayacağını ifade etmiştir.

Kıyas konusunda Enbarî'nin yaptığı taksimatı aynen aktarmakla beraber kendine özgü farklı bir sınıflandırma daha yapmıştır. İcma'yı ise Basra ve Kufe nahiv okullarının belli konular üzerinde ittifak etmeleri olarak görmüştür. Son olarak ise Fıkıh usulü kitaplarının üslubunu takip ederek nahivde hüküm çıkarmanın özelliklerini zikretmiştir. Yöntem olarak ise her iki müellifin eserlerinde ortaya yöntem kendilerinden önce kaleme alınmış klasik nahiv kitaplarından sistem ve yaklaşım açısından farklılık göstermektedir. Enbârî'nin yaklaşımı, yaptığı taksimler ve farazi sorularla sistemini oluşturması kendi alanında bir ilk olma niteliğini taşımaktadır. Suyûtî'nin eseri ise kapsam olarak daha geniş, düzen açısından daha derli toplu bir görüntü arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bakırcı, Selami-Demirayak, Kenan. *Arap Dili Gramer Tarihi*. Erzurum: AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2001.
- Bağdâdî, İsmail Bâşâ. *Hedyyetu'l-Ârifin Esmâu'l-Muellifin Âsârü'l-Musannifin*. İstanbul: Dâru İhyâi Turâsî'l-'Arabî, 1951.
- Brockelman, Carl. *Tarihu'l-edebî'l-Arabî*. thk. Abdulhalim en-Neccâr-Ramazan Abdu't-Tevvâb. Kahire: Dâru'l-Maârif, 4. Basım, 1977.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif. *Mu'cemu't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Miñşâvî. Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.
- Efgânî, Said. *Fî usûli'n-nahv*. Dimeşk: y.y, 1994.
- Enbarî, Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman. *el-İğrâb fî cedeli'l-i'râb*. thk. Said el-Efgânî. Dimaşk: Matbaati'l-Camiati's-Suriye, 1957.

- Enbarî, Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman. *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hulâf Beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kufiyyîn*. thk. Hasan Hamad. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.
- Fâsî, Muhammed b. Tayyib. *Şerhu kifâyeti mutehaffîz*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Dâru'l-Ulûm, 1984.
- Fecâl, Mahmud. *el-İsbâh fî şerhi'l-iktirâh*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Abdulhamid Hindavî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- İbn Kesîr, el-Hâfîz İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihaye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. y.y: Dâr-ı Hicr, 1998.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Tağriberdî, Cemaluddîn Ebu'l-Mehasin Yusuf. *en-Nucûmu'z-Zehira fî Mulûk-i Mısr ve'l-Kahire*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnu'l-İmâd, Şihâbuddîn Ebi'l-Fellâh Abdu'l-Hayy. *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. thk. Abdulkadir el-Arnâvut-Mahmud el-Arnâvut. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1986.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Muellifîn*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1993.
- Kiftî, Cemaluddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf. *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2009.
- Mahallî, Celaledin Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Bedru'-Tali' fî Halli Cem'i'l-Cevami'*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2012.
- Özkan, Halit. "Süyûtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 28 Nisan 2021.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/suyuti#1>
- Safedî, Salâhaddin Halil b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*. thk. Ahmet el-Arnâvut-Türki Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, 2000.
- Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman. *Dav'ul-Lami' li Ehli Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-Ciyl, 1992.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Usûlu's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. Haydarâbâd: Lecnetu İhyâi Maârifî'l-Osmaniyye, 1993.
- Sevinç, Resul Rifat. "Arapçada İletin Yeri, Kabulü Ve Reddi Konusunda Gramer Âlimlerinin İllete Yaklaşımı". *Ekev Akademi Dergisi* 19/61, 2015, 357-375.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-Behcetü'l-mardıyye fî şerhi'l-elfiyye*. thk. Ahmed İbrahim Muhammed Ali. Beyrut: Müessesetü'kütübîs-Sekâfiyye, 1998.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *Buğyetü'l-Vuât fî Tabakât'il-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. y.y: Dâru'l-Fikr, 1979.

- Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman. *Husnu'l-Muhâdara fî Tarihi Mısr ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. y.y: Dâru İhyâi Kutubi'l-'Arabî, 1967.
- Yafî'î el-Yemenî, Ebû Muhammed Abdullah b. S'ad b. Ali b. Süleyman. *Mir'âtu'l-Cinân ve 'Ibratu'l-Yakazân*. thk. Halil el-Mansur. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Yakut el-Hamevî, er-Rumî. *Mu'cemu'l-udebâ irşâdu'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edib*. thk. Hassan Abbas. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1993.
- Yakut el-Hamevî, er-Rumî. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Zeydân, Abdülkerim. *el-Veciz fî usûli'l-Fıkh*. Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976.
- Ziriklî, Hayruddin. *el-'Alâm kamus-i terâcim*. Beyrut: Dâru'l-İlm Li'l-Malayîn, 2002.